

Bilişim Etiği ve Hukuku

Prof. Dr. Eşref ADALI

Ahlak ve Etik

2

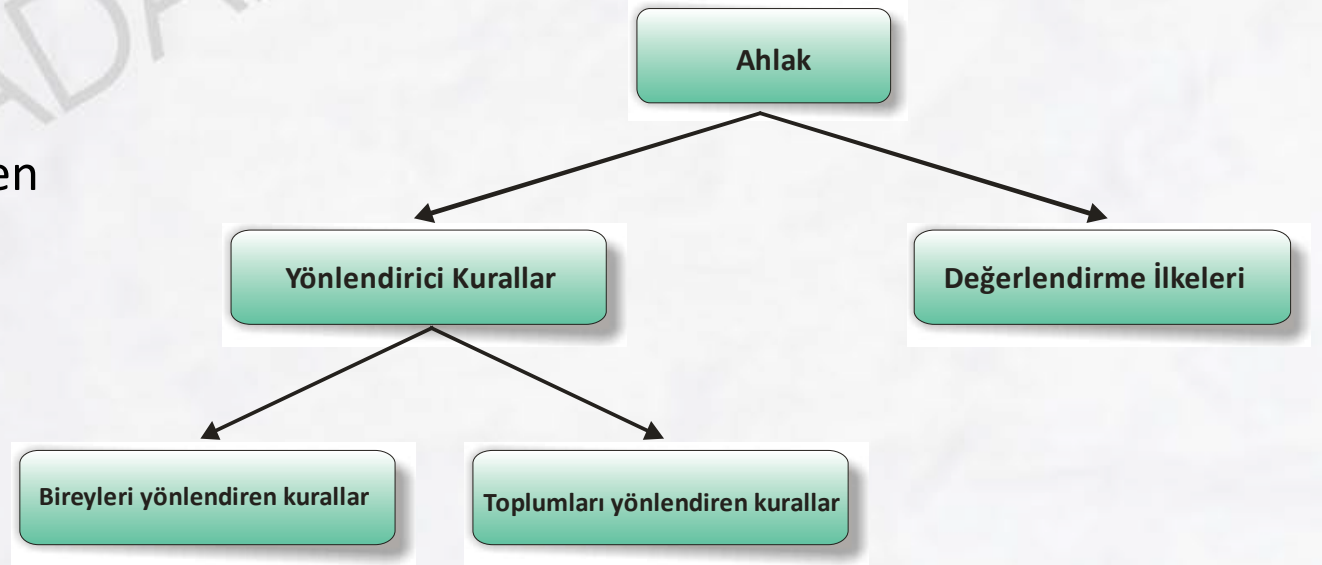
Ahlak

Kişilerin sosyal ortamdaki ilişkilerini tanımlayan, düzenleyen ve irdeleyen kurallar bütününe ahlak denir.

Yönlendirici Kurallar: Bir toplumsal yaşamı düzenli kılabilmek için üretilmiş kurallar topluluğuna Yönlendirici Ahlak Kuralları ya da kısaca Yönlendirici Kurallar adı verilmektedir. Daha önce açıklandığı gibi yönlendirici kurallar bireysel ve toplumsal ölçekte olabilmektedir. Bunlar bir toplumun üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru kabul edilen ve uygulanan kurallardır.

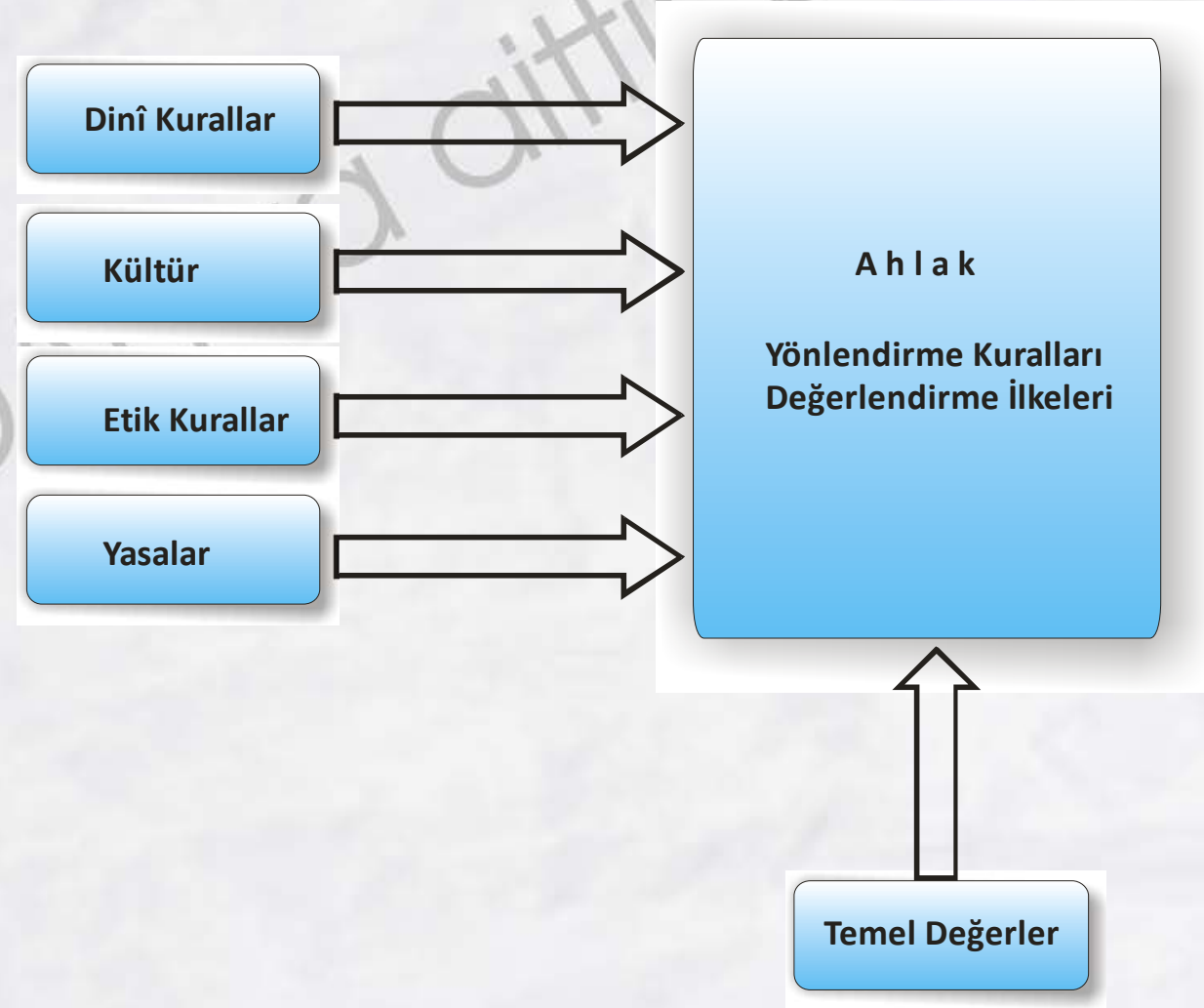
Değerlendirme İlkeleri: Toplum için oluşturulmuş ve geçerli olan yönlendirici kuralların ne kadar uygulanabildiğini değerlendirmek için geliştirilmiş ilkelerdir. Davranışlar, bu ilkeler ile karşılaştırılıp, doğru ya da yanlış olduğuna karar verilir.

Ahlak düzeni

Ahlak Kuralları

- Kuralları yazılı değildir.
- Kuralları, toplumda yaşayanların hepsi bilir.
- Kurallar, toplumun geneli tarafından benimsenmiştir.
- Kurallar, bir kişi veya bir grup için geçerli değildir.

Dinin Ahlaka Etkisi

- **Tevrat:** Yasa, şariat (toplumsal yaşamı düzenleyici kurallar) ve öğreti
- **Zebur:** Yazılı şey ve kitap
- **İncil:** Müjde, talim (alıştırma) ve öğretici
- **Kur'an:** Toplamak, okumak, bir araya getirmek

Tevrat

5. Babana ve anana hürmet edeceksin.
6. Öldürmeyeceksin.
7. Zina etmeyeceksin.
8. Çalmayacaksın.
9. Komşuna karşı yalancı şahitlik yapmayacaksın.
10. Komşunun evine tamah etmeyeceksin, komşunun karısına yahut kölesine yahut cariyesine yahut öküzüne yahut eşğine yahut komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin.

Kur'an

1. Öldürmeyeceksin
2. Çalmayacaksın
3. Yalan söylemeyeceksin
4. İftira etmeyeceksin
5. Gıybet etmeyeceksin
(Başkalarını çekiştirmeyeceksin)
6. Adaletsizlik yapmayacaksın
7. Rüşvet almayacaksın, vermeyeceksin
8. Adam kayırmayacaksın
9. Kibirlenmeyeceksin

Kültürün Ahlaka Etkisi

Ahlakın oluşmasında içinde yaşanılan toplumun kültürünün etkisi olacağı açıktır. Kültür toplumun gelenek, görenek ve yaşayış biçimini kapsar. Kültür şöyle tanımlanmaktadır:

Bir toplumun duyuş ve düşünüş birliğini oluşturan, gelenek durumundaki her türlü yaşayış, düşünce ve sanat varlıklarının tümü.

Etik Kuralların Ahlaka Etkisi

- Ahlak konusunda önemli katkılar sağlamış olan düşünürler arasında, antik Yunan'da Sokrat, Eflatun, Aristo; İslam dünyasında Kindî, Farabi, İbni Sina, İbni Rüşd sayılabilir. Yakın zaman düşünürlerinden Kant ve Hegel bu kümeye katılabilirler.
- Antik Yunan filozoflarından Eflatun insanları hür insanlar ve köleler olarak ayırmaktadır. Çünkü yaşadığı toplumda düzen böyleydi.
- Eflatun özgür insanların devlet ile ilişkilerindeki etik kuralları oluşturmaya çalışmıştır.
- Aynı toplumda yaşayan Aristo etiği özgür insanlar için tanımlamaya çalışmıştır. Yetkin etiği orta hâlli olmak ile özdeşleşmiştir. Kendini en üst ya da en alt düzeyde görmeyen insanı erdemli insan olarak tanımlamıştır. Köleleri cansız varlıklar olarak kabul ettiğinden hür insanlar ile bir tutmamıştır. Aristo iyi, erdem, özgürlük ve mutluluk sözcüklerini kavramsallaştırmıştır.
- İslam dünyasının önde gelen düşünürleri antik Yunan düşünürlerinin ortaya koyduğu ahlak kurallarını İslam dininin kuralları ile yorumlamaya çalışmışlardır.
- Kant, Hristiyan dininin etkisiyle ahlak kurallarını tanımlamıştır. Kant, temelde kurallı etiği savunur ve bir eylemin doğruluğunu ölçünlerin ve yasaların belirleyeceğini savunur.

Yasaların Ahlaka Etkisi

- Yasalar neyin suç olarak sayılacağını belirtmenin yanı sıra bu yasalara uymayanlar için uygulanacak olan cezaları da belirtir.
- Yasalar toplumun kültür, ahlak ve dinî inançlarını temel alırlar. Ancak bunlara ek kuralların da eklendiği görülmektedir. Toplumun bireyleri yasalara uymak zorundadır, yasalara uymayanlar, yasalarda belirlenen cezalara çarptırılırlar.
- Yasalar evrensel değildir, topluma ve günün koşullarına göre değişkenlik gösterirler. Bir davranış bir toplumda yanlış olarak değerlendirilirken diğer bir toplumda yanlış olarak görülmeyebilir. Geçmiş dönemde suç sayılan bir ahlak kuralı daha sonra suç sayılmaktan çıkarılabilir. Örneğin bilgisayar dünyasının tanınmış bir ismi olan Allen Turing eşcinsel tercihinden dolayı cezalandırılmıştır. Onun yaşadığı dönemde suç sayılan bu durum yıllar sonra İngiliz yasalarından çıkarılmıştır.

Etik

Genel olarak etik aşağıda sıralanan konular ile ilgilenir:

- Doğru ve yanlış ne demektir?
- İyi bir yaşam nasıl sağlanır?
- Haklar ve sorumluluklarımız nelerdir?
- Ahlaklı karar nasıl verilir?

Etiği etkileyenler:

- Tanrı ve din
- İnsan vicdanı ve sezgisi
- Mantıklı ahlak, bir eylemin sonucunun fayda-maliyet analizi
- İyi insan örnekleri
- Her durumda en iyi insan olma isteği
- Politik güç

Etik Biçimleri

Tanrı temelli etik: Ahlakın kaynağı Tanrı'dır. Dolayısıyla Tanrı öyle söylediği için bazı şeyler güzeldir ve iyi bir yaşam için güzel şeyleri yapmak gerekir.

Sezgisel temelli etik: İyi ve kötü gerçek hedeflenen özelliklerdir. Bazı şeyler iyi oldukları için iyi sayılırlar, bunu gerekçelendirmeye veya kanıtlamaya gerek yoktur. Yetişkin birey doğru ve yanlış vicdanı ve sezileri ile algılayabilir ve değerlendirebilir. İnsanın temel ahlak olgusu bu değerlendirmeyi yapmaya yeterlidir.

Mantıklı ahlak (Sonuç temelli etik): İnsanların eylemlerinin iyi sonuçlar üretmesini ilke olarak hedefler. Dolayısıyla yapılacak bir eylemin sonucunun bu eylemi yapmak için harcanacak emeğe oranının büyük olmasını ölçüt olarak kabul eder

İyi insan örneği (Erdemler Etiği): Erdemler etiği bireylerin tekil eylemleri ile değil yaşam boyu davranışları ile ilgilenir. Erdemli insanların davranışlarını gözlemleyerek yetkin eylemlerin neler olmasına karar verir. Bu düşünceye göre bir eylemin doğruluğu şöyle sınıılır: Karşılaşılan bir olay karşısında bir kişinin verdiği karar, aynı olay karşısında erdemli bir insanın verdiği karar ile uyuyor ise bu karar doğru sayılır.

Durum etiği: Karşılaşılan bir olayda daha önce belirlenmiş kurallara bağlı olmadan bu tekil olay için karar vermeyi amaçlar.

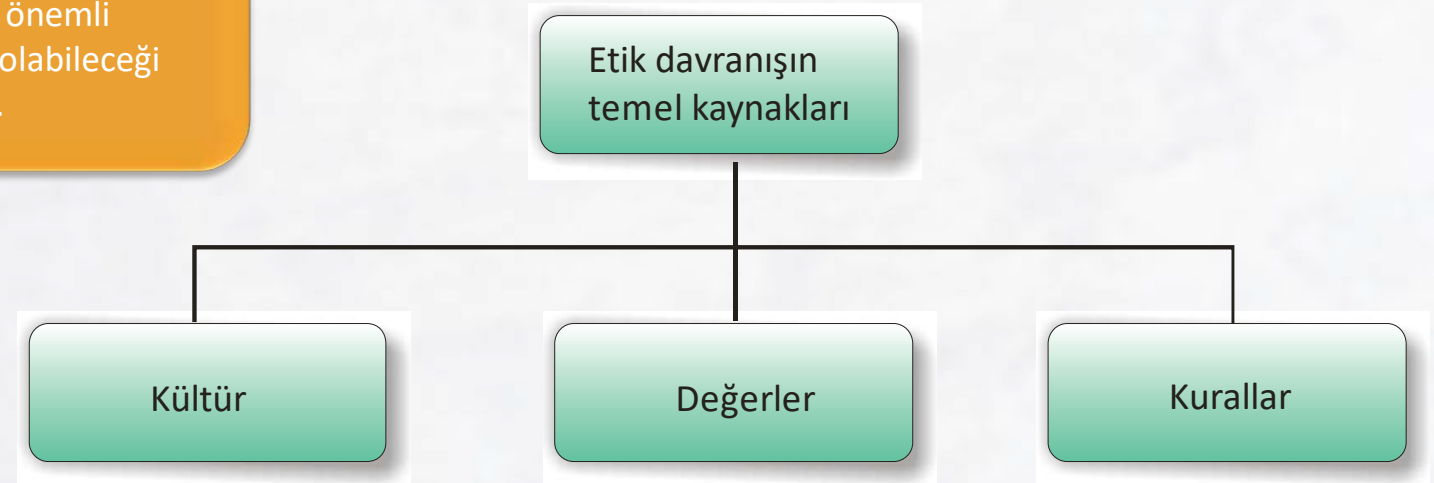
Politik etik: Bazı filozoflar etiği politik düşünüyapı (ideoloji) için hukuk olarak değerlendirirler. Böylece politikacıların davranışları düzenler. Siyasi etik sayesinde politikacılar diğer insanları yönetirler.

Etik Kurallar

Kültür: Bir toplumun kültürü o toplumun duygu, düşünce ve hareketlerinden oluşur. Bu nedenle toplumun yaşam biçimi olarak kabul edilir.

Değerler: Birey veya toplumun önem verdiği düşünce, nesne veya etkinlik olarak tanımlanabilir.

Kurallar: Bir toplumun benimsediği ve yerleştiği varsayılan kurallar kümesidir. Kurallar bir küme içindeki bireylerin ilişkilerini düzenler ve eylemlerine yön verir. Bazı kurallar diğerlerine göre daha önemli olabilir. Kurallar, yasa, tüzük, yönetmelik biçiminde yazılı olabileceği gibi örf, adet, töre, gelenek, görenek gibi sözel de olabilir.

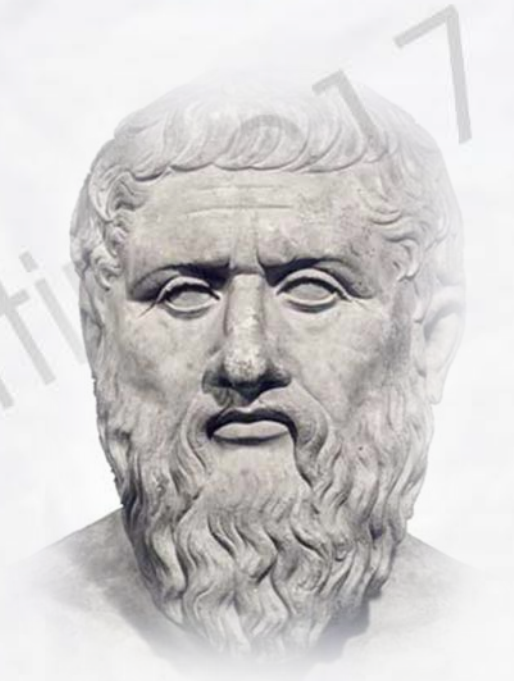

Eflatun (MÖ 427-347)

Etik kavramının felsefe bağlamında ilk kez Eflatun tarafından dillendirildiği düşünülmektedir. Eflatun hocası Sokrates'ten edindiği öğretinin etkisi ile ahlak konusu üzerinde çalışmış ve etik kuramını oluşturmuştur. Eflatun'a göre etiğin amacı insanların mutluluğu ve yetkin hayatının sağlanmasıdır. Yetkin bir hayat ancak erdemli yaşamakla sağlanabilir. Eflatun'un dört erdemi şöyledir:

- **Bilgelik**: İdarecilerin erdemidir.
- **Cesaret ve yiğitlik**: Koruyucu kesimin erdemidir.
- **Ölçülülük**: Üreten kesimlerin erdemidir.
- **Adalet**: Bütün sınıflarla ilgili bir erdemdir.

Eflatun'a göre evrende mutlak ve kesin bir bilgi vardır, dolayısıyla değişen hiçbir şekilde bilinemeyeceği için insan zihninden bağımsız olan, değişmez bir varlık olmalıdır. Bu değişmez, sabit ve kalıcı varlıklara Eflatun idealar adını vermiştir. Evrende her türlü iyiliğin kaynağı olarak iyi **ideası**'nı göstermiştir.

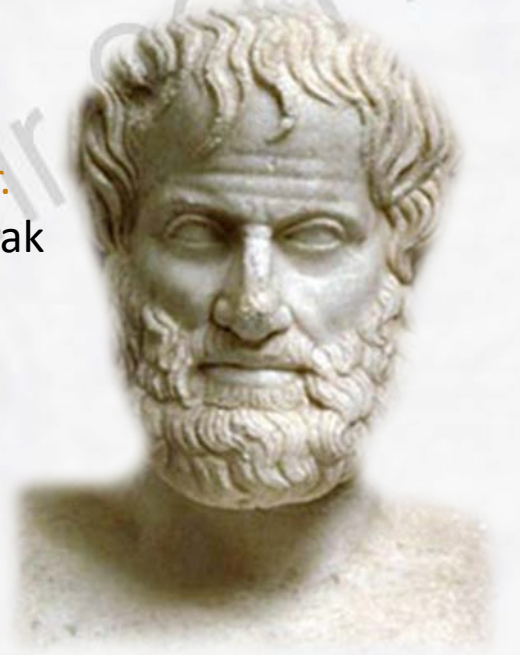

Aristo (MÖ 348-322)

Hocası gibi toplumu sınıflar biçiminde değerlendirmiştir. Köleleri cansız varlıklar ile bir tutmuştur. Dolayısıyla geliştirdiği etik soylulara ve köle olmayan yurttaşlara yöneliktir. Hocasından farklı olarak etiğin kuramsal olmaktan çıkarılıp uygulanması gerektiğini savunmuştur. Aristo'ya göre insanlar etiği iyi insanın neye benzediğini bilmek için değil iyi bir insan gibi eylemlerde bulunmak için öğrenmelidir.

Aristo Eudamonia (huzur, mutluluk) kavramıyla hayatın amacını açıklamaktadır. Buna göre;

- Tüm eylemlerin ortak ve en üst amacı mutluluktur.
- Mutluluk için önemli olan erdeme uyan etkinliklerde bulunmaktır.
- Her şey kendine özgü erdemle yapılırsa iyi gerçekleştirilmiş olur.
- Yaşam boyu, erdeme göre etkinlikte bulunan ve dış iyilere de yeterince sahip olan kişilere mutlu olurlar.
- Erdemce sakat olmayan herkes, belirli bir öğretim ve çaba ile erdeme sahip olabilirler.
- Nasıl Olimpiyatlarda güzellere ve güçlülere değil, yarışma kazananlara madalya veriliyorsa; iyi ve güzel insanların içinden ancak doğru eylemde bulunanlar başarılı olurlar. Erdemi sevenler, bir madalya ile haz duymazlar, bunu içlerinde hissederler.
- Erdeme uygun olan eylemlerin kendileri de hoş olsa gerek.
- Erdeme aykırı etkinlikler mutsuzluk yaratır.
- Güzel eylemlerden hoşlanmayanın iyi bir insan olmadığı söylenebilir.
- Erdemli insana yakışan, işlerini iyi ve güzel bir biçimde yapmasıdır.

Aristo

Aristo erdemler etiğinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Erdem sözcüğü, aslında huy anlamında olmasına karşın iyi huy, iyi davranış anlamında kullanılmaktadır. Daha özgün tanımlamayla bireyi olgunlaştıran olumlu ve iyi özellikler, nitelikler, iyi davranışlar ve iyi huylar anlamındadır. Aristo'ya göre en önemli erdem bilgeliktir. Her erdeme aşırılıklardan kaçınılarak ulaşılabileceğini savunur. Bu yola "**Orta Yol**" veya "**Altın Orta**" da denilmektedir. Aristo'nun önem verdiği erdemler şunlardır:

- Bilgelik,
- Doğru usavurma (muhakeme),
- Akli başındalık,
- Yiğitlik,
- Cömertlik,
- Ölçölülük

Aristo

Aristo'ya göre iki tür erdem vardır:

Kişilik (karakter) erdemleri: Doğuştan sahip olunmayan erdemlerdir. Yaşam boyunca edinilen alışkanlıkla sağlanır ve zamanla geliştirilebilir. Örneğin yiğitlik, cömertlik, ölçülülük gibi erdemler.

Düşünce erdemleri: Eğitimle elde edilen deneyim ve zaman gerektiren erdemlerdir. Örneğin *bilgelik, doğru usavurum, akli başındalık* gibi erdemler.

Aristo'ya göre kişilik erdemleri insanların akılları tarafından belirlenir. İki aşırı uçtan uzak durmayı kişilik erdemi olarak gösterir. Bu konudaki önermeleri aşağıda verilmiştir:

- Aşırılık ve eksiklik kötülüğe, orta olma erdeme özgüdür.
- Kötülük eylemin aşırısı ya da eksik olanıdır, erdem ise ortayı bulma ve yeğlemedir.
- Öfke konusunda orta olma sakinliktir.
- Savurganlık ve cimrilik mal konusunda aşırılık ve eksikliklerdir.
- Cömert kişi gereken şeyler için servetine uygun harcama yapandır.
- Hırslı kişiyi onurlandırılmayı gerekenden çok istediği ve gerekmeyen yerden beklediği için kınarız.
- Kayıtsız kişiyi ise güzel şeyler için bile onurlandırılmayı tercih etmediği için kınarız.
- Gereken şeyleri gerekli kişilere gereken zaman ve sürede sağlayan kişi övülür, bu sakin kişidir.
- Orta olan kişi kendisi hakkında söz ederken kendisinde olan özelliklerden bahseder, ne azından, ne de daha çoğundan söz etmez.

Aristo

Geniş anlamda adaleti erdem ve dar anlamda orta ölçüyü yakalama olarak kabul eden Aristo'nun adalet konusundaki görüşleri şöyledir: Herkese eşit davranmak adalet için yeterli değildir. Bir hukuk düzeni güçsüzleri koruduğu ölçüde adaletli olabilir. Bu görüşe göre vasıtalı vergiler kişinin gelirin bakmaksızın herkesten aynı miktarda alındığı için adil bir uygulama sayılmaz. Buna karşın gelir vergisi gibi vasıtasız vergiler kişinin geliriyle orantılı alındığı için adil sayılır. Aristo'ya göre iki türü adalet vardır:

Dağıtıcı Adalet: Aristo'nun yaşadığı toplumda insanların eşit olmadıklarını biliyoruz. Bu gerçekten hareketle Aristo adaletin de herkes için eşit olmaması gerektiğini savunur. Dağıtıcı adalet eşit olmayan insanlar arasında eşitsizliğin giderilmesi için gerektiğinde birine az ötekine çok şey verilmesini uygun bulur. Dağıtıcı adalet bir örnek şöyle verilebilir: Karnı tok olanlara az karnı aç olanlara çok ekmek verilmesi dağıtıcı adalet uygundur.

Aristo'ya göre sınıf olarak eşit muamele yapılmalı, eşit olmayanlara farklı muamele yapılmalıdır. Bu görüşe göre Aristo'nun adalette eşitlik ilkesi günümüz koşullarında kabul edilemez.

Denkleştirici (Düzeltilici) Adalet: Dağıtıcı adalet ile sağlanan denge bozulduğunda başvurulacak adalettir. Aristo denkleştirici adalet için "hukuki ilişkide taraf olanların eşit muamele görmesi gerekir" der. Bu görüşe göre adam öldürenin cezasını çekmesi, yapılan sözleşmeyi gerekçesiz olarak iptal edenin tazminat ödemesi denkleştirici adalet örnektir.

Kindî (801-873)

İslam dünyasının ilk filozofu olarak kabul edilen Kindî Batı dünyasında **Alkindus** adıyla bilinir. Yunan filozoflarının eserlerini Arapçaya çevirmiştir. Ardından Eflatun, Aristo ve Plotinus'un felsefi görüşlerinin sentezini yapmıştır. Kindî'ye göre insan akıl yürütme yoluyla adım adım basitten bileşiğe ve en yetkin olana doğru yükselir. Ayrıca felsefenin amacının Tanrı'ya erişmek olduğuna inanır. Felsefenin ilk basamağı akıl yürütmedir.

Kindî'nin belirlediği erdemler şunlardır:

- **Bilgelik**: Genel olarak eşya hakkında bilgi edinme gücüne özgü bir erdemdir.
- **Yüreklilik** (Yiğitlik): Üstünlük sağlama güdüsünden kaynaklanan erdemdir. Yapılması gerekeni yapmak ve önlenmesi gerekeni de önlemek erdemidir.
- **Namus**: Bedenin cinsel yönden korunması ve geliştirilmesi için gerekli olan şeyleri sağlama, gereksiz olanlara da ilgisiz kalma erdemidir.
- **Ölçülülük**: Ölçülülük bir dengedir.

Farabi (872-950)

Farabi Aristo'nun ardından en büyük öğretmen olarak kabul edilir. Bu nedenle kendisine **İkinci Üstat** adı verilmiştir. Etnik kökeninin Türk veya Fars olduğu söylenmektedir. Farabi batı dünyasında **Alpharabius** olarak anılır. Farabi Aristo'nun temel eserlerinin birçoğunu Arapçaya çevirmiş ve bu eserlerin daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla açıklamalar eklemiştir. Böylece antik Yunan felsefesinin İslam dünyasında öğrenilmesini sağlamıştır.

- Farabi Kindî'nin kurduğu Aristo felsefesini izleyen ve Aristo felsefesinin İslami düşünce ile birleşiminden oluşan **Meşşailik (Gezinenler)** akımının ikinci kurucusu olarak kabul edilir.
- Farabi'nin önermesine göre "**her insan mutlu olmak ister.**" Farabi mutluluğun anahtarının bilgi olduğunu da söylemektedir ve şöyle devam eder:
 - *Mutluluğa güzel şeyler bizde yerleşik hâle geldiğinde ulaştığımıza ve güzel şeyler de bizde ancak felsefe sanatı sayesinde yerleşik hâle geldiğine göre bundan, kendisi ile mutluluğa ulaşılan şeyin felsefe olduğu, zorunlu olarak ortaya çıkar. Felsefe ise bizde ancak temyiz yetkinliği ile oluşur.*
 - *Bilgi felsefesinin metafizik boyutu kısaca şöyle ifade edilebilir: Mutluluk insanın kendisi için en son yetkinliktir ve mutlak iyiliği ifade eder. O yetkinliğe ulaşınca talep edilecek başka bir şey kalmamıştır. Yani mutluluk bütün amaçların arasında kendisi için istenen biricik amaçtır. Farabi'ye göre insan bu amaca maddi boyutunu aşarak, ruhunu maddi olan her şeye karşı bağımsızlaştırarak ulaşabilir. İnsan bir akıl varlığı olduğu için bunu ancak akla dayalı bir yetkinleşme çabası ile gerçekleştirebilir .*

İbni Sina (Avicenna) (980-1037)

Özbek asıllı tıp ve felsefe adamıdır. Batı dünyası onu modern bilimin kurucusu ve hekimlerin önde geleni olarak kabul ederler. Tıp alanında yazdığı *El-Kanun Fi't Tıb* isimli kitap XVII. asrın sonlarına kadar Avrupa üniversitelerinde temel kitap olarak okutulmuştur.

İbni Sina felsefeyi kuramsal ve uygulamalı felsefe olarak ikiye ayırmaktadır. Kuramsal felsefeyi kendi içinde doğa felsefesi, matematik, ve metafizik olarak üçe ayırır. Uygulamalı felsefeyi de siyaset, ekonomi ve ahlak olarak üçe ayırır.

İbni Sînâ, Farabi ve İbni Rüşd gibi Meşşailik okulunun önemli bir temsilcisidir ve akılcı bir yol izlemesine karşın deneyimlerini de değerlendirmiştir. Bunun sonucu olarak Aristo'yu zaman zaman tenkit etmiştir.

İbni Sina'nın felsefi düşüncelerinde doğal olarak İslam düşünce ve kültürünün etkisi olmuştur. Yaptığı felsefi yorumlarında İslam düşüncesinin çizdiği sınırlar içinde kalmaya çalışmıştır.

İbni Sina ahlaki uygulamalı felsefe sınıfında düşünmektedir. Ahlak felsefesi kişinin öz varlığının iyi ve kötü davranışlarını konu eder. Asıl mutluluğa, ruhun kötülüklerden arındırılmasıyla ulaşılabileceğini savunur. Bedensel hoşlanmaların anlamsız olduğunu söyler. Mutluluğa erişebilmek için bilgi ve bilgeliğin gerekli olduğuna inanır. İnsanın karşısında iyi ve kötü seçenekleri bulunduğu gibi evrende de iyi ile kötü bir arada bulunmaktadır. Kötülükler iyiliğin anlaşılmasına yardımcı olurlar. Kötü olmadan iyi, çirkin olmadan güzel, noksanlık olmadan tamlik, günah olmadan da sevap anlaşılamaz. *Öyleyse kötü, ilâhi bilgeliğin bir gereğidir.*

İbni Rüşd (Averroes) (1126-1198)

İbni Rüşd Aristo'nun, erişemediği **Politika** dışındaki tüm eserlerini Arapçaya çevirmiştir. Bu çevirilerine kendi görüşlerini de eklemiştir. İbni Rüşd'ün çeviri çalışmaları yaklaşık otuz yıl sürmüştür. Batı dünyası unutulmuş olan Aristo'yu, İbni Rüşd'ün Arapça çevirilerinin XII. yüzyılda Latinceye çevrilmesiyle öğrenmiştir.

Endülüs'te yaşamış olan İbni Rüşd felsefe ile din arasında uyumsuzluk olmadığını, ikisinin de tek bir gerçeği farklı biçimlerde anlattıklarını savunmuştur.

İbni Rüşd'ün mantık konusundaki görüşü şöyledir:

- Mantık duyulur tikel varlıkların bilgisinden, soyut gerçeklere doğru yükselme aracıdır. İnsanda, yalın duyumlardan hayal gücü ürünlerinden derece derece akli gerçeklere doğru yükselmeye bir eğilim ve istek vardır. Bize mutlak gerçeğin bilgisi verilmemişse de ona ulaşmamız için istek ve çabanın verilmiş olması bundan daha sevindiricidir.
- Hayvanlar bilgiyi duyu ve hayal gücüyle, insanlar ise akıllarını kullanarak elde ederler yani bilgiler ya duyularla ya da akılla kazanılır. Akıl kullanılarak tümel duyu ve hayal gücü kullanılarak tikel bilgiye ulaşılır. İbni Rüşd'e göre gerçek bilgi tümel bilgidir, aklın eylemi tümel kavramları ve özleri anlamaktır. İbni Rüşd'ün bilme eylemi üç aşamalıdır:
 - Soyutlama,
 - Birleştirme,
 - Yargıya varma

Kant (1724-1804)

Doğu Prusyalı olan Kant eleştirel felsefenin kurucusu olarak anılır. Kant bilimi temel almıştır, ona göre bilim yansızdır ve nesneldir.

Kant felsefenin temel görevinin bilimi temellendirmek olduğuna inanır, ahlak ve dinin akla uygun ve ölçülü olduğunu savunur. Bu görüşleri üzerine "*Transsendental Epistemolojik İdealizm*" adını verdiği bilgi kuramını geliştirmiştir.

Daha sonra özgürlük ve ödev düşüncesine dayanarak Hristiyan ahlakını savunmaya çabalamıştır.

Temel Etik Yöntemleri

Etığe özgü bilgi oluşturmada birbirinin tamamlayıcısı iki yöntem bulunur:

1. **Betimleyici etik yöntem**
2. **Kurallı etik yöntem**

Betimleyici etik bir toplum içindeki;

- Eylem ve davranış biçimlerini,
- Etkin değerleri ve
- Geçerli istekleri

araştırır. Toplum için var ve geçerli olan ahlak kurallarını belirler, çözümler ve yorumlar. Etiğin kuramsal konuları ile ilgilenir. Bu kapsamda, ahlakın özü ve işlevi toplumsal ve bireysel bilinç yapısını, toplum ile birey arasındaki ilişkileri, özgürlük ve özgür karar verebilme yeteneğini, ahlaki değerlerin işlev ve yapılarını inceler. Bu yöntem kapsamında ahlakın dili ve üst etik konuları da yer alır.

Betimleyici etik modellerine:

- Değerler etiği (Fenomenolojik anlayış)
- Dil incelemesi etiği (Üst etik)
- Evrimci etik

örnek olarak verilebilir. Betimleyici etik gündelik yaşamdaki olağan kural ve değeri bizlere sunmaktadır.

Kurallı etik yönteminde ahlaksal istek ve kuralların gerekçelendirilip temellendirilmesi hedeflenmektedir. Kurallı etik yöntemi önceden tanımlanmış ve tartışmasız uyulması gereken üst düzey ahlak ilkelerini temel alır. Kurallı etik bireyin eylem, duygu ve düşünce, karar, tercih ve tepkisi ile ilgilenir. Bireyin benimsemesi gereken erdemler ve özelliklerin oluşmasını sağlayacak kural ve ilkeler de kurallı etiğin konusudur.

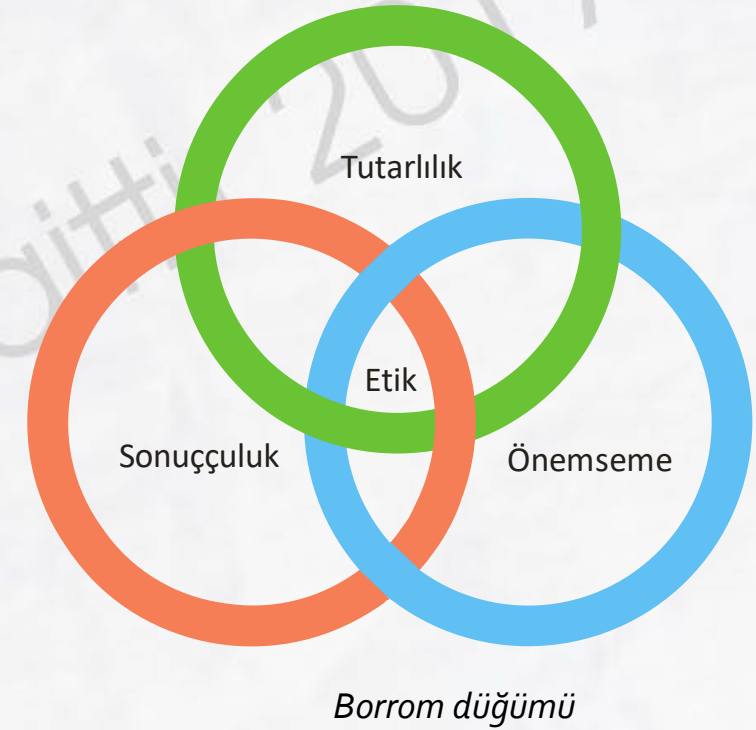
Etiğin Temel İlkeleri

Tutarlılık - (Öznel Etik Modeli): Bireyin eylemleri kendi yapılandığı ilkeleriyle ne kadar tutarlı olursa kişi o kadar etiktir. Tutarlılık ile ilgili bazı temel söylemler aşağıda açıklanmıştır:

- İçselleştirilmiş eylem kavramı tutarlılığı ifade eder.
- Tutarlılığın temel ilkelerinden biri insanlara saygı göstermek ve tüm insanları ahlak açısından eşit görmektir.
- Bir kişi bir olay karşısında ahlak açısından nasıl davranması gerekiyor ise benzer bir olay karşısında diğer insanlar da aynı biçimde davranmalıdır. Bu ilke altın kural olarak bilinir.
- "Koşullar ne olursa olsun, yalan söylemek her zaman yanlıştır" kuralı akılcı tutarlılığın gereğidir.
- Tutarlılık yaklaşımının zayıf yönü olarak bir durumdan diğer bir duruma geçerken genelleme yapmada yaşanan güçlük gösterilmektedir. Bunun nedeni yaşanan durumların karmaşıklığıdır.

Sonuçculuk - (Nesnel Etik Modeli): Sonuca odaklı yaklaşımda, hedefler önemlidir, kurallar üzerine eğilinmez. Eylemlerin başarımlı belirlenen hedeflere ulaşılmasına göre ölçülür. Sonuca odaklı olan bu yöntemin bir diğer adı **faydacılıktır**.

Önemseme - (Sorumluluk Etiği, Önemseme etiği): Bu yöntem bir duruma veya eyleme verilen tepkiye önem verir. Dolayısıyla durumların algılanışı üzerine odaklanır.

Amaç ve Hedeflerine Göre Etik Sınıfları

Amaçlanan Sonuç Etiği: Bir eylemin sağladığı faydayı göz önüne alır. Diğer bir deyişle bir eylem için harcanacak emeğe karşılık olarak elde edilen sonucun ne kadar faydalı olduğunu değerlendirir. **John S. Mill** tarafından önerilmiştir.

Kural Etiği: Bir eylemin toplumsal kurallara, ölçünlere ve yasalara uygun olup olmadığı ile ilgilenir. **Immanuel Kant** tarafından önerilmiştir. Kant etik ilkelerin geçmiş dönemlerden beri bilindiğini, evrensel ve nesnel olduklarını açıklamıştır. Yasalara uyulması zorunludur ve uymayanlar cezaya çarptırılırlar. Yasalarla belirlenmiş olan her davranışın etik olduğu söylenemez. Her yasanın etik olduğu da söylenemez. Dolayısıyla etiğin yasalardan üstün olduğu söylenebilir.

Toplumsal Sözleşme Etiği: Bireyin toplumsal kural ve ölçünleri benimseyip benimsemediğini araştırır. **J.J. Rousseau** tarafından önerilmiştir. Toplumsal sözleşme etiği bireylerin toplumun genelince kabul edilmiş ilkeler ve ölçünlerin benimsenmesinin sonucu olarak topluluklarda oluşan çatışmaların çözümlenebileceğini savunur. Bireylerin toplum içinde uyması gereken kurallara hukuk kuralları denilmektedir ve bu kurallara uymak zorunludur. Hukuk kurallarının, toplumun bireyleri tarafından uzlaşılarak oluşturulduğu düşünülür. Dolayısıyla hukuk kurallarının bir anlamda toplumsal sözleşme olduğu söylenir.

Bireysel Etik: Bir eylemin sonucunun bireyin vicdanını rahatlatıp rahatlatmadığı ile ilgilenir. **M. Buber** tarafından önerilmiştir. Buber bireysel etiğin kaynağının bireyin vicdanı olduğunu savunur. Dolayısıyla bireyin ahlak anlayışını temel alır. Birey toplum içinde karşılaştığı bir olay ve durumda içinden gelen sese göre tepki verir.

Sosyal Yaşam Etiği: Bireyin insanlar ve diğer canlılarla ilişkilerinde etik kurallara uyup uymadığı ile ilgilenir.

Etik Kuramları

Faydacılık: Faydacılık kuramında bir eylemin ahlak açısından doğru olup olmadığı, o eylemin sonuçlarına bakılarak değerlendirilebilir. Bu kuramın savunucularından J. S. Mill “Faydayı ahlakî sorunlarda en son kararı verici olarak kabul ediyorum” demektedir. Faydacılık kuramının hedefi mutluluğu sağlamaktır. Faydacılık kuramı bağlamında eğer bir eylem toplum için fayda sağlıyorsa, bu davranış ahlak açısından doğrudur. Fayda toplumun mutluluğunu artırır. Faydacılık kuramı mutlu insan sayısını ve mutluluk seviyesini en yükseğe çıkarmayı amaçlar.

Fayda - Maliyet Analizi: Mühendislik projelerinde yaygın olarak kullanılan bu kuram, bir projenin gerçekleştirilmesi sonunda elde edilecek faydanın (getirinin), projenin maliyetine oranını değerlendirir. Eğer bu oran beklentileri karşılıyor ise projenin yapılması anlamlıdır.

Görev Etiği ve Haklar Etiği: Görev etiği ve haklar etiği, birbiriyle benzer iki etik kuramıdır. Kuram başkalarının hakkına saygıyı temel almaktadır.

Erdem Etiği: İyi huylu ve ahlaklı olmak genellikle erdem olarak tanımlanmaktadır. Erdemli bir insan her zaman iyi ve faydalı eylemlerde bulunur. Aristo erdemli bir insanın sahip olması gereken dört özelliği:

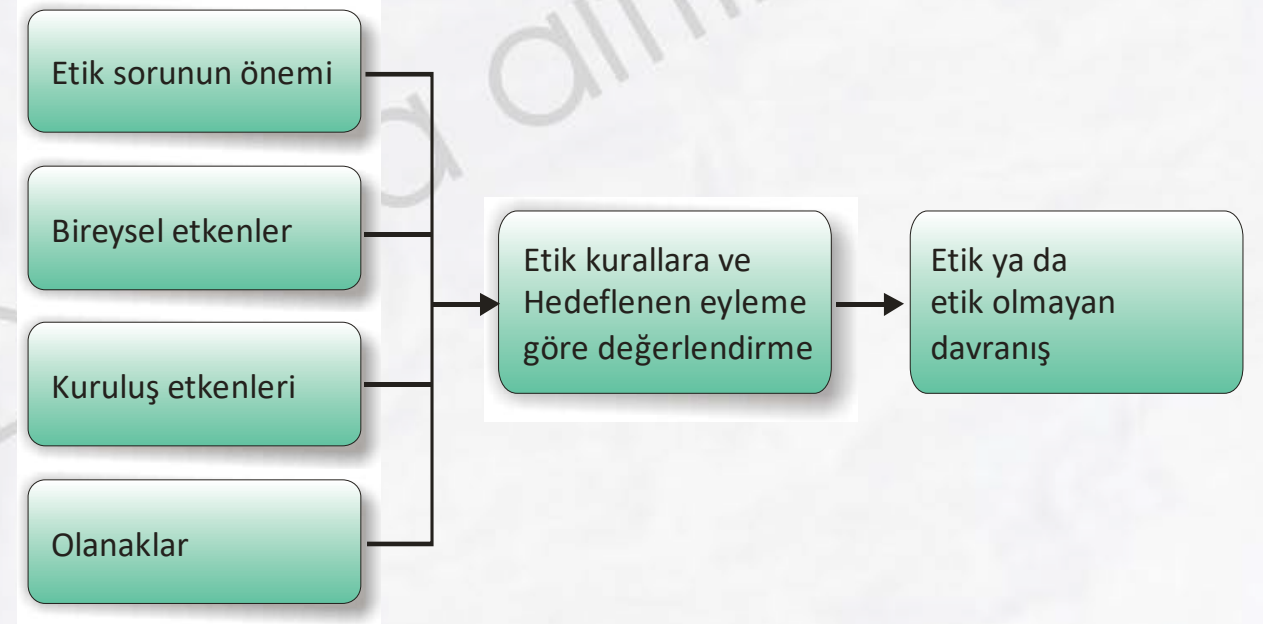
- Sağgörülü (basiretli),
- Türelî (adaletli, adil),
- Yürekli (cesur) ve
- Ölçülü (itidalli)

olarak belirlemiştir.

Etik Karar Verme - I

Faydacılık yaklaşımında karar verme:

- Toplum için önemli ve etkili olan ve faydacılık ilkesinden türetilen ahlak değerleri belirlenir.
- Ahlak kurallarından etkilenecek olan insan sayısı belirlenir.
- Önerilen her eyleme ilişkin karar seçenekleri incelenir.
- Karardan etkilenecek toplumun görüşleri değerlendirilir ve buna göre seçenekler içinden seçim yapılır.
- Karardan etkilenen topluma en az zarar verecek seçenekler belirlenir.

Görev etiği yaklaşımıyla karar verme:

- Bireylerin ahlak yükümlülüklerini yerine getirmeleri sırasında uyacakları görevleri belirlenir.
- Belirlenen kurallar toplumdaki herkes tarafından kullanılabilecek biçimde ölçünlenir.
- Bireylerin sadece bireysel olarak etkileneceği uygulama seçilir.

Etik Karar Verme - II

Erdem etiği yaklaşımında karar verme:

- Etik sorun yaşayan toplumu anlamaya çalışılır.
- Toplumun genelince kabul edilmiş ve azınlığı da etkileyecek olan ahlak kuralları belirlenir.
- Toplumu etkileyen erdemler belirlenir.
- Geçmişte yaşanmış olaylar ve bunlar için verilmiş erdemli kararlar göz önüne alınır.
- Güncel soruna en yakın olan eski örnek karar için seçilir.

Adil yaklaşımla karar verme:

- Bu yaklaşım eylem sonunda oluşan emek ve getirinin paydaşlara üleştirilmesini (dağıtıcı adalet) veya kural ölçünlerinin sürdürülmesini (denkleştirici adalet) amaçlar.

Etik Davranışın Kazanımı

- Saygınlık kazandırır.
- Güvenilirlik sağlar.
- İyi bir imge kazandırır.
- Sorun çözmede yardım almasını sağlar.
- Sıkıntılı dönemlerde ahlak çöküntüsünü önler.

Telif Hakkı E. ADALI'ya aittir 2017

Etik Değerlere Uymamanın Sonuçları

Bireysel	Kurumsal	Toplumsal
Saygınlığı kaybetme	Saygınlığı kaybetme	Kural dışı davranışlarda artış
Güvenilirliğini yitirme	Kurum imgesinde zedelenme	Yasa dışı davranışlarda artış
Toplumdan dışlanma	Güvenilirliğini yitirme	Toplumsal yozlaşma
İşini kaybetme	İş birliklerinde zayıflama	
Benliğine zarar verme	Müşteri kaybetme	
Kendine olan saygısını yitirme	Birlikte çalışma etkinliklerinde zayıflama	
Meslek ve örgüt bağlarının zayıflaması	Kurum içi ilişkilerde zayıflama	
İş arkadaşları ile ilişkilerinin bozulması	Örgütsel bağlarda zayıflama	
Kişisel imgesinin bozulması		